



Βαλεντίνος Χαραλάμπους, *Κούπα με ποίηση Καβάφη* (2004)

display 3

Μαρίνα Σχίζα, Ιστορικός τέχνης και συντάκτρια πολιτιστικών θεμάτων  
Α/Μ 2694 | Βαλεντίνος Χαραλάμπους, Κούπα με ποίηση Καβάφη (2004)

**Καλλιτέχνης: Βαλεντίνος Χαραλάμπους**

**Τίτλος: Κούπα με ποίηση Καβάφη (Απολείπειν ο θεός Αντώνιον) (2004)**

**Είδος: Κεραμική | Υλικά: Μεικτά (Πηλός, Σμάλτο)**

**Διαστάσεις: Διάμετρος 100 εκ., βάθος 30 εκ.**

**Ημερομηνία Απόκτησης: 12.2007**

Πριν μιλήσω για το έργο το οποίο επέλεξα να αρχίσω με ένα απλό ερώτημα: Γιατί μια κεραμική κούπα η οποία μάλιστα βρίσκεται στις αποθήκες της κρατικής πινακοθήκης; Ερώτημα που πιστεύω απαντά και στην πρόθεση του Point να οργανώσει το Ερευνητικό και εκθεσιακό πρόγραμμα *displays* που στοχεύει στην ενθάρρυνση πρόσβασης, μελέτης και επιστημονικής παιδείας της Κυπριακής Κρατικής Συλλογής Σύγχρονης Τέχνης και των αρχείων της.

Κούπες στην πιο απλή τους μορφή ο Βαλεντίνος Χαραλάμπους δημιουργούσε από τον καιρό της φοιτητικής του εργασίας στο Λονδίνο την περίοδο 1948-1951. Εκτός του ότι η κούπα τον ενδιέφερε γιατί τον συνέδεε άμεσα με την κυπριακή παραδοσιακή κεραμική, η συγκεκριμένη φόρμα ήταν πρόκληση ως καλλιτεχνικό είδος. Η κούπα δίνει στον κεραμίστα την ευχέρεια διακόσμησης αφού προσφέρει μεγάλη επιφάνεια, εσωτερικά και εξωτερικά. Μοιάζει με τον λευκό καμβά του ζωγράφου πάνω στον οποίο δημιουργεί. Για τον Βαλεντίνο δεν είναι όμως ένα απλό «χαρτί», αλλά ένα χαρτί με τις ιδιορρυθμίες του. Η υφή, ανάλογα με τον πηλό που είναι κατασκευασμένη είναι ένα στοιχείο που θέλησε να εκμεταλλευτεί. Αυτή η διττή της διάσταση, να μοιάζει εύκολη αλλά να μην είναι, να είναι χρηστική αλλά και διακοσμητική ταυτόχρονα, έδωσε στο Βαλεντίνο πολλά περιθώρια να απλώσει τη δημιουργική του φαντασία.

### **Κατασκευή**

Οι κούπες του Βαλεντίνου είναι τροχήλατες, από τις μικρότερες με διάμετρο 60 πόντους μέχρι τις πιο μεγάλες που μπορεί να φτάσουν μέχρι και 120 πόντους. Η συγκεκριμένη κούπα έχει ένα μέτρο διάμετρο, από τις μεγαλύτερες που έχει κάνει. Η κατασκευή μια κούπας δείχνει και τη δεξιότητα του κεραμίστα να χειριστεί τον τροχό. Η κατασκευή της είναι πλάσιμο μεγάλης ακρίβειας αφού φαίνεται η ικανότητα του αγγειοπλάστη να κρατήσει την κυκλικότητα της. Όσο μεγαλύτερη είναι η περιφέρεια τόσο δύσκολα μπορεί ο κεραμίστας να ελέγξει στον τροχό ώστε η αρμονική κίνηση να πετύχει την κυκλικότητα που χρειάζεται. Από την άλλη θα πρέπει να πετύχει το σωστό προφίλ, το πίσω μέρος, την κοιλότητα της κλπ. Για τον Βαλεντίνο υπάρχει ένα φανταστικό τεντωμένο τόξο που καλύπτει το κατασκεύασμα, εσωτερικά και εξωτερικά, πάνω στο οποίο ο Βαλεντίνος τραβά νοητικά τις γραμμές του για να πετύχει το σωστό αποτέλεσμα. Βάση αυτού του τόξου, πλάθεται η κούπα, το απλούστερο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, το οποίο όμως είναι και το πιο ευαίσθητο καθώς θα πρέπει να είναι πολύ μελετημένες, σε περίπτωση που στέκεται σε βάση (πόδι), αυτό να είναι ανάλογα τοποθετημένο και να έχει το ανάλογο ύψος σε σχέση με την ευρύτερη επιφάνεια. Την ίδια στιγμή θα πρέπει να βρει τη σωστή αναλογία του χείλους με το άνοιγμα της επιφάνειας της κούπας. Αυτή η ισορροπία που πρέπει να κρατηθεί ώστε να λειτουργεί σωστά είναι σαν να περπατάς σε ένα τεντωμένο σχοινί. Για ένα εκατοστό μπορεί να χάσει ο κεραμίστας το τελικό αποτέλεσμα, το

οποίο πετυχαίνει χωρίς σχέδια και μελέτες, αλλά με την απλή μέτρηση του ματιού. Η κούπα αργότερα θα ψηθεί στο φούρνο σε θερμοκρασίες ανάλογα με τον πηλό, κυρίως είναι stoneware για να είναι πιο ανθεκτικές, ακολουθώντας σχεδιάζεται πολύ προσεκτικά η διακόσμηση, περνιέται με πινέλο το υάλωμα και ψήνεται ξανά.

### **Διακόσμηση**

Η διακόσμηση της κούπας αποτέλεσε ιδιαίτερη πρόκληση για τον Βαλεντίνο καθώς, αυτή θα πρέπει να κάνει διάλογο με το αντικείμενο και όχι να επιβάλλεται. Στο τελικό αποτέλεσμα το σχέδιο δεν λειτουργεί απλά διακοσμητικά αλλά είναι αναπόσπαστο μέρος του τελικού έργου. Τις μικρές κούπες τις διακοσμεί, αρχικά με απλά γεωμετρικά σχήματα ενώ αργότερα όταν πια πάει στη Βαγδάτη η διακόσμηση παραπέμπει σε σχήματα και μοτίβα της αραβικής λαϊκής τέχνης και γραφής αλλά και της κυπριακής λαϊκής τέχνης, συγκεκριμένα από τα λευκαρίτικα κεντήματα.

Η διακόσμηση επιβάλλεται από το μέγεθος της κούπα. Υπάρχουν κούπες που απαιτούν ορισμένη διακόσμηση και άλλες που την απορρίπτουν και αυτό ακριβώς, είναι που διαφοροποιεί τις μικρές από τις μεγάλες κούπες. Στο μέγεθος των 45 με 50 πόντων διαμέτρου ποτέ δεν ήταν πετυχημένη η γραφή για λόγους που εμπίπτουν στη δική του αισθητική κατεύθυνση. Το ίδιο και στα χρώματα, υπάρχει μια τάση χρήσης ισλαμικής γκάμας χρωμάτων, καφέ, ώχρα, μπλε-σταχτί, πράσινο, ενώ στις κούπες με πόδι υπάρχει μια ελληνικότητα που ξεφεύγει από τα πολύπλοκα διακοσμητικά σχέδια των υπολοίπων. Άλλες, παλαιότερες κούπες έχουν έντονα χρώματα, τουρκουάζ, πράσινο, ενώ στη συνέχεια σταδιακά το χρώμα λιγοστεύει και φτάνει τις μονοχρωματικές, γκριζες, μαύρες, καφέ.

Στις μεγάλες κούπες αρχίζει από τη δεκαετία του '80 να χρησιμοποιεί τη γραφή, η οποία είναι πιο άνετη δίνοντας του την ευχέρεια να παίξει με το αίσθημα της κλιμακωτής διαβάθμισης της γραφής. Είναι μια περίοδος ιδιαίτερα σημαντική για τον ίδιο καθώς προβληματίζεται για τον τρόπο που προσεγγίζεται η κεραμική μέσα από τις παραμέτρους των κριτηρίων της ζωγραφικής ή της γλυπτικής. Δεν μπορεί να κρίνεται το χρώμα ενός κεραμικού αντικειμένου, μέσα από τους αισθητικούς κανόνες της ζωγραφικής και η φόρμα του μέσα από τους ανάλογους κανόνες της γλυπτικής. Υιοθετώντας τη στάση του ιστορικού τέχνης, Sir Herbert Read, ο οποίος όταν του ζητήθηκε να γράψει για κεραμική, αρνήθηκε λέγοντας ότι «με καλείται να γράψω για κάτι εντός του δάσους, τη στιγμή που βρίσκομαι εκτός του». Μάλιστα, ο ίδιος όπως θυμάται ο Βαλεντίνος είχε επισκεφτεί το St Ives, στο εργαστήριο του Μπέρναρντ Λιτς, του μεγάλου γκούρου της κεραμικής και δασκάλου του, την εποχή που φοιτούσε ο ίδιος εκεί, για να παρακολουθήσει μαθήματα. Μόνον έτσι μπόρεσε να γράψει για την κεραμική και στο βιβλίο του, «The Meaning of Art», τονίζοντας ότι: «Η κεραμική είναι μαζί η πιο απλή και η πιο δύσκολη απ' όλες τις Καλές Τέχνες. Είναι η πιο απλή επειδή είναι η πιο στοιχειακή. Είναι η πιο δύσκολη επειδή είναι η πιο αφηρημένη. Ιστορικά είναι αναμεταξύ των πρώτων τεχνών».

### **Κουφική γραφή και ποίηση του Καβάφη**

Την δεκαετία του '80 πειραματίζεται με την αραβική γραφή η οποία τον ενδιαφέρει ιδιαίτερα. Ερευνά την ποίηση ως έκφραση και τη γραφή ως δομή αρχιτεκτονική. Η μελέτη της ελληνικής και αραβικής γλώσσας- προφορικής και γραπτής- τον φέρνει να κάνει ένα σημαντικό συσχετισμό: τη σχέση της φωνητικής προσωδίας της ελληνικής γλώσσας με την οπτική προσωδία της αραβικής καλλιγραφίας, την οποία εφάρμοσε για την γραφή στις κούπες του. Ο Βαλεντίνος βρίσκει ότι η προσωδία της ελληνικής γλώσσας - δηλαδή το σύνολο των ακουστικών παραμέτρων που επιτελούν λειτουργικό ρόλο στην οργάνωση και τη διάρθρωση του προφορικού λόγου, ο τονισμός, το ύφος, η μελωδία, ο ρυθμός μιας πρότασης - εφαρμόζεται

στην αραβική γραφή. Όταν δηλαδή ο καλλιγράφος τραβάει το γράμμα είναι σαν να του δίνει έμφαση και τόνο, όπως κάνει ο τονισμός στα φωνήεντα της ελληνικής. Ονομάζει τον χαρακτήρα της αραβικής γραφής «οπτική προσωδία» και βρίσκει τη σχέση των γραπτών ρυθμών της αραβικής με τους προφορικούς της ελληνικής. Η έρευνα αυτή και η μελέτη πολλών χρόνων κατέληξε στον όρο «εικαστική προσωδία», η οποία χαρακτηρίζει ένα μεγάλο μέρος του έργου του.

Ειδικά επέλεξε να πειραματιστεί με την κουφική γραφή λόγω της αυστηρής δομής της η οποία επιβάλλει με το σχέδιο παρά τη ανάγνωση. Τα βραχεία φωνήεντα συνήθως δεν γράφονται, ενώ ορισμένες φορές δηλώνονται με πνεύματα που τοποθετούνται πάνω ή κάτω από σύμφωνα. Ορισμένοι χαρακτήρες ενώνονται με τους γειτονικούς τους, δημιουργώντας συμπλέγματα, ενώ άλλοι μόνο με τους προηγούμενους ή τους επόμενους. Με τη μετατροπή αυτού του συστήματος γραφής σε μορφή καλλιγραφικής τέχνης, τα γράμματα απέκτησαν εύπλαστα σχήματα, δημιουργώντας ένα ποικιλόμορφο και κομψό οπτικό αποτέλεσμα.

Στις αρχές του 10ου αιώνα, ο Ιμπν Μούκλα ανέπτυξε ένα σύστημα αναλογιών, προκειμένου να ρυθμιστούν τα σχήματα των γραμμάτων και οι μεταξύ τους σχέσεις. Χρησιμοποίησε την τελεία, σε σχήμα ρόμβου, που παραγόταν από μία μονοκονδυλιά της παραδοσιακής γραφίδας ως βασική μονάδα μέτρησης, έτσι ώστε όλα τα αραβικά γράμματα μετρούνταν σε τελείες, κάτι που είναι εμφανές στην διάταξη των λέξεων στις κούπες που διακοσμεί ο Βαλεντίνος.

Έχοντας μεγάλη αγάπη για την ποίηση του Καβάφη, ο οποίος αποτέλεσε για τον Βαλεντίνο το απόγειο, το καλύτερο παράδειγμα ενός δημιουργού τελειομανούς, εφαρμόζει ως διακοσμητικό στοιχείο, τον ποιητικό λόγο του Καβάφη, τον οποίο χρησιμοποιεί για να εξερευνήσει την οργανική σχέση που θα μπορούσε να αναπτυχθεί μεταξύ φόρμας και γραφής.

Αυτό το διακοσμητικό στοιχείο εκμεταλλεύτηκε ο Βαλεντίνος που συνειδητά αποκαλεί «διακόσμηση» καθώς η γραφή λειτουργεί διακοσμητικά, δίχως να είναι εύκολα αναγνώσιμη. Υπάρχει, δηλαδή, μια οργανική σχέση της φόρμας της κούπας και του ποιήματος, της γραφής. Αυτό που επιδιώκει είναι να είναι η γραφή μεν αναγνώσιμη αλλά περισσότερο διακοσμητικό στοιχείο που δεν αφήνει τον παρατηρητή να παρασυρθεί από το κείμενο αλλά προ πάντων από την εικαστική εμφάνιση της γραφής. Η γραφή λοιπόν των ποιημάτων μοιάζει με ιερογλυφικά, που για να διαβαστούν χρειάζονται το κλειδί η αρχή, την οποία μόνο ο δημιουργός μπορεί να υποδείξει. Οι στίχοι γράφονται από το χέλος της κούπας προχωρώντας προς το κέντρο όπου τελειώνει το ποίημα. Δομημένο με ρόμβους χωρίζει τους στίχους και γραμμένο με τρόπο και διαβαθμίσεις χρώματος κάθε γράμματος με τρόπο ώστε το μάτι να μην βλέπει το κείμενο αλλά να παρασύρεται από τη διακόσμηση.

Για τη συγκεκριμένη κούπα χρησιμοποίησε το ποίημα «Απολείπειν ο θεός Αντώνιον»,

Σαν έξαφνα, ώρα μεσάνυχτ', ακουσθεί  
αόρατος θίασος να περνά  
με μουσικές εξαίσιες, με φωνές —  
την τύχη σου που ενδίδει πια, τα έργα σου  
που απέτυχαν, τα σχέδια της ζωής σου  
που βγήκαν όλα πλάνες, μη ανωφέλετα θρηνήσεις.  
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,  
αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που φεύγει.  
Προ πάντων να μη γελασθείς, μην πεις πως ήταν  
ένα όνειρο, πως απατήθηκεν η ακοή σου·

μάταιες ελπίδες τέτοιες μην καταδεχθείς.  
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,  
σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλι,  
πλησίασε σταθερά προς το παράθυρο,  
κι άκουσε με συγκίνησιν, αλλ' όχι  
με των δειλών τα παρακάλια και παράπονα,  
ως τελευταία απόλαυσι τους ήχους,  
τα εξαίσια όργανα του μυστικού θιάσου,  
κι αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που χάνεις.  
(Από τα Ποιήματα 1897-1933, Ίκαρος 1984)

### **Η εφυσάλωση**

Η βάση της εφυσάλωσης που χρησιμοποιεί ο καλλιτέχνης είναι το ορυκτό κελαδονίτη (celadonite), το οποίο μάλιστα η Κύπρο εξήγαγε σε μεγάλες ποσότητες αιώνες πριν. Με το υλικό αυτό άρχισε να πειραματίζεται ο Βαλεντίνος για τις εφυσάλωσεις του από το 2000, όταν το ανακάλυψε σε μεγάλες ποσότητες στο χωριό Καπέδες. Σπάζει το πέτρωμα και στη συνέχεια το αλέθει για να το περάσει από διάφορα είδη σίτας, παράγοντας μια διαβάθμιση από πολύ ψιλό μέχρι χοντρό κόκκος (120, 100 ή 60 mesh), κάτι που παίζει καθοριστικό ρόλο στο τελικό αποτέλεσμα. Αν δηλαδή είναι λεπτός ο κόκκος τότε το υάλωμα γίνεται λείο, αν είναι χοντρό αποκτά μια υφή κάπως σκληρή στην αφή που μοιάζει με το πουαντιγισμό στη ζωγραφική.

Ψήνει τον αλεσμένο σελαδονίτη, ο οποίος με την όπτηση γίνεται κόκκινος. Έχοντας αυτό ως βάση, δημιουργεί διάφορες αναμίξεις και προσμίξεις υαλωμάτων και ψήνει σε διαφορετικές θερμοκρασίες, δημιουργώντας διαφορετικό χρώματα και χρωματισμούς. Στο ψήσιμο το υάλωμα δίνει χρώματα διαβαθμίσεις από κόκκινο, καφές, κεραμιδί. Ανακαλύπτει ότι το σελάτοναϊτ δεν υπάρχει στα λεξικά της κεραμικής και έχει φοβερές δυνατότητες ως ύλη ικανή να δεχτεί προσμίξεις σε υαλώματα ή να αναμιχθεί απευθείας μέσα στον πηλό.

### **Ο Βαλεντίνος ανάμεσα στην ιστορία και το παρόν**

Ο Βαλεντίνος Χαραλάμπους, παιδί παραδοσιακών κουζάρηδων της Αμμοχώστου, ο πρώτος Κύπριος που σπούδασε την τέχνη της κεραμικής τη δεκαετία του '50 και μαθήτευσε σε ένα από τα μεγαλύτερα ονόματα της σύγχρονης κεραμικής, τον Άγγλο Bernard Leach. Αργότερα, γνώρισε και αγάπησε τον πολιτισμό και τον κόσμο μιας υπέροχης χώρας του Ιράκ που τον επηρέασε ιδιαίτερα, όταν του ζητήθηκε το 1957 να οργανώσει το Τμήμα Κεραμικής στην Ακαδημία Καλών Τεχνών της Βαγδάτης.

Κρατώντας στα χέρια του το εύπλαστο υλικό από τα παιδικά του χρόνια, βίωσε την πλούσια παράδοση της κυπριακής κεραμικής τέχνης, πάνω στην οποία στάθηκε σεμνά για να απλώσει τη δημιουργική του φαντασία, τα βιώματα, τις ανησυχίες του και αργότερα τις γνώσεις του, στοιχεία τα οποία μπλέκει με τρόπο ευφάνταστο στο μοναδικό και πλούσιο έργο του. Με το έργο του, καλλιτεχνικό και ακαδημαϊκό, οδήγησε την Κύπρο με τη μακραίωνη κεραμική παράδοση στη σύγχρονη της εποχή.

Δυστυχώς, η κεραμική στην Κύπρο είναι παραμελημένη και υποβαθμισμένη. Σύγχρονα δείγματα της κεραμικής τέχνης, όπως η Κούπα του Βαλεντίνου, που ενώνει την ιστορία της Κύπρου με το παρόν κάνοντας, αντί να βρίσκονται σε φωτεινές προθήκες, βρίσκονται στα υπόγεια της κρατικής πινακοθήκης.